Vaste lasten: een lastig pakket

E. J. M. KOCK

Blijkens verschillende onderzoeken en publicaties zijn voor de meeste huishoudens de vaste lasten enorm gestegen. Esther Kock bestudeerde in opdracht van de SER (Sociaal Economische Raad) de samenstelling, omvang en ontwikkeling van het "vaste" deel van het totale bestedingspakket. In dit artikel een pleidooi voor "vaste" criteria om beter grip te krijgen op dit begrip.

Na bestudering van enige onderzoeken en publicaties op het gebied van vaste lasten van huishoudens, blijken er verschillende benaderingen van dit begrip gehanteerd te worden. Bovendien zijn de criteria voor de classificatie van uitgaven als vaste last in veel gevallen onduidelijk, onvolledig of zelfs niet omschreven. Vandaar mijn voorstel (*Kock*, 1986) tot een uniforme begripsomschrijving. In dit artikel een beknopte weergave van dit voorstel.

Inkomen, consumptie en besparing

De ontwikkeling van de conjunctuur en van de consumptie hangen nauw met elkaar samen; inkomen en koopkracht zijn immers in belangrijke mate bepalend voor de consumptieve mogelijkheden van huishoudens. Dit geldt zowel in tijden van hoogconjunctuur als in tijden van recessie. Een overzicht van de ontwikkeling van het beschikbare inkomen en van de verdeling over consumptie en besparingen geeft tabel 1.

Onder het beschikbare inkomen wordt verstaan het secundaire inkomen, minus de directe belastingen, minus de premies sociale verzekering, minus de inkomensoverdrachten "om niet" aan het Rijk, de overige publiekrechtelijke lichamen en het buitenland (Nationale Rekeningen, 1984).

Consumptie wordt omschreven als de waarde van goederen en diensten die gedurende een bepaalde periode zijn aangeschaft, de waarde van goederen en diensten die als emolument zijn verkregen in natura, de waarde van het verbruik uit eigen produktie en voorraden bij zelfstandigen en de huurwaarde van de eigen woning (CBS Budgetonderzoek, 1980, blz 9).

Het beschikbare inkomen bedroeg in 1970 ruim 81 miljard gulden en nam in de daaropvolgende 15 jaar toe tot ruim 271 miljard gulden; de particuliere consumptie nam toe van ca. 70 miljard gulden tot ca. 233 miljard gulden in diezelfde periode.

Het effect van inkomensveranderingen op de ontwikkeling van de particuliere consumptie

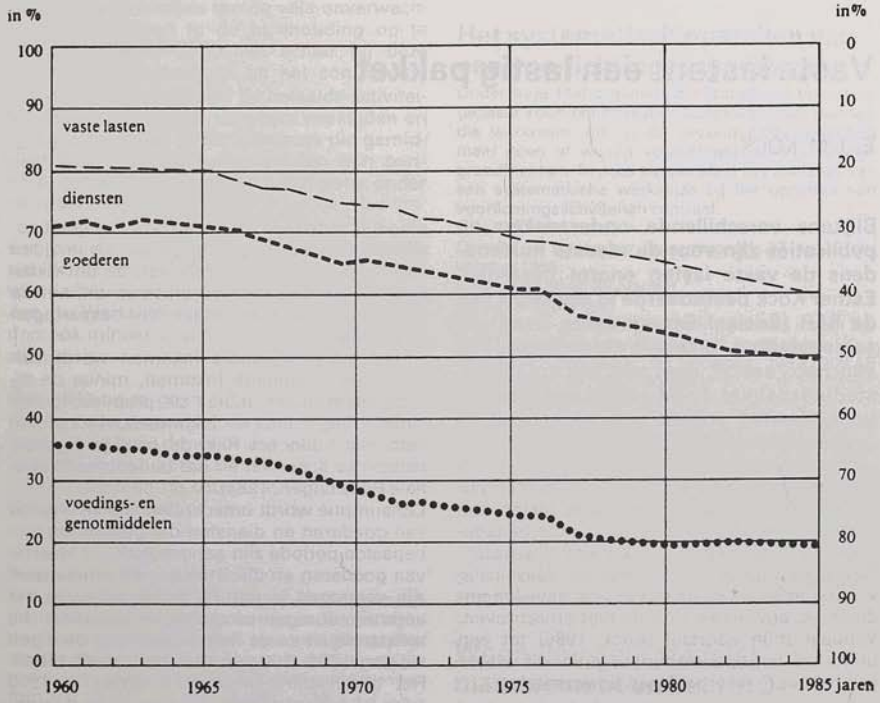
Tabel 1. Beschikbare inkomen, consumptie en besparingen in de sector gezinshuishoudingen.

Omschrijving	1970		1975		1980		1981	
	mld gld	%	mld gld	%	mld gld	%	mld gld	%
beschikbaar inkomen	81,6	100	149,9	100	230,9	100	243,3	100
particuliere consumptie	70,8	86,8	129,0	86,1	205,9	89,1	213,2	87,6
besparingen	10,8	13,2	21,0	13,9	25,1	10,9	30,1	12,4

Omschrijving	1982		1983		1984		1985	
	mld gld	%	mld gld	%	mld gld	%	mld gld	%
beschikbaar inkomen	260,8	100	241,9	100	271,6	100	—	—
particuliere consumptie	221,8	85,0	229,1	86,5	233,7	86,0	243,3	—
besparingen	39,0	15,0	35,8	13,5	37,9	14,0	—	—

Bron: CBS, Nationale Rekeningen NR 1984. I.v.m. revisie van de NR zijn de gegevens vóór 1977 niet helemaal vergelijkbaar met de overeenkomstige gegevens voor de periode 1977 en later.

Grafiek 1. Consumptieve bestedingen aan goederen en diensten in procenten van de binnenlandse particuliere consumptie (CBS en CPB, bewerking EIM).

kan worden aangegeven aan de hand van de gemiddelde consumptiequote. De daling van het aandeel van de particuliere consumptie in het beschikbare inkomen van 86,8% naar 86,0% in de periode van 1970-1984 geeft aan dat de consumptie enigszins minder snel is gestegen dan het inkomen. Het verloop van deze quote is niet zo gelijkmatig als de cijfers doen veronderstellen. De tabel toont na een lichte daling van de consumptiequote van 86,8% naar 86,1% in de periode van 1970-1975 een toename van 86,1% naar 89,1% in de daaropvolgende 4 jaren. In de daaropvolgende jaren valt er een geleidelijke afname te constateren; het jaar 1982 vormt hierop een uitzondering. In dat jaar wordt het dieptepunt bereikt, namelijk 85,0%.
Dat de stijging van de particuliere consumptie enigszins is achtergebleven bij de toename van het beschikbare inkomen, betekent dat de gezinshuishoudingen meer gespaard hebben. De spaarquote nam in de periode van 1970-1984 toe van 13,2% naar 14%. Ook hier is geen sprake van een constante toename van de besparingen, maar eerder van een opeenvolging van periodes van ups en downs.

Consumptieve bestedingen

De binnenlandse particuliere consumptie kan worden verdeeld over goederen en diensten. De consumptie van goederen wordt daarbij onderscheiden naar voedings- en genotsmiddelen enerzijds en duurzame en overige consumptiegoederen anderzijds. De consumptie van diensten is verdeeld in vaste lasten en overige diensten.

Grafiek 1 geeft een overzicht van de consumptieve bestedingen aan goederen en diensten in procenten van de particuliere consumptie. Uit de grafiek valt af te lezen dat er een herallocatie van de consumptieve bestedingen heeft plaatsgevonden; het aandeel van de goederen is in de periode van 1970-1985 afgenomen van 65% tot 49%, het aandeel van de diensten is daarmee toegenomen van 35% tot 51%. Voorts valt uit de grafiek af te leiden dat het groeiend aandeel van de bestedingen aan diensten geheel wordt bepaald door de toename van de vaste lasten.

Onderzoek naar vaste lasten

Gegeven het feit dat de vaste lasten (naar CBS-maatstaven) ongeveer 40% uitmaken van de particuliere consumptie, lijkt inzicht in de samenstelling, omvang en ontwikkeling van de vaste lasten wenselijk.

Enerzijds als gevolg van stijgende prijzen die niet meer of niet volledig worden gecompenseerd in de (loon-)inkomens en anderzijds als gevolg van een stagnatie of daling van het inkomen is de koopkracht voor het merendeel van de huishoudens de afgelopen jaren gedaald. Daarnaast kunnen verhoogde inhoudingen en kortingen op salarissen en uitkeringen worden gesignaleerd. Dergelijke ontwikkelingen zijn onvermijdelijk van invloed op de omvang van het huishoudbudget en daarmee op de omvang en samenstelling van de bestedingen die gefinancierd worden uit dat budget.
Uit verschillende onderzoeken en publikaties (o.a. *Wiebrens*, 1981; *Krijger*, 1982; *G. S. D. Rotterdam*, 1983; *KK/FNV*, 1983; *Van Raay/ Schortinghuis*, 1985) komt naar voren dat voor veel huishoudens – met name de lagere inkomensklassen – de vaste lasten sterk zijn gestegen. In toenemende mate worden huishoudens geconfronteerd met liquiditeits- en/of solvabiliteitsproblemen als gevolg van het tweesnijdend zwaard van dalende koopkracht en stijgende vaste lasten. Genoemd kunnen worden betalingsachterstanden bij gas- en elektriciteitsleveranciers, huurachterstanden, belastingschulden en toenemende schuldregeling en schuldsanering.

Een inventarisatie van afgesloten en lopend onderzoek betreffende de vaste lastenproblematiek laat een aantal verschillende benaderingswijzen ten aanzien van het vaste lastenbegrip zien. Bovendien zijn de criteria op grond waarvan bepaalde uitgaven als (relatief) vast worden geclassificeerd, in veel gevallen onduidelijk, onvolledig of ontbreken deze zelfs.

Inzicht in de samenstelling, omvang en ontwikkeling van de vaste lasten is pas mogelijk als het onderzoeksterrein volledig is afgebakend. Om dat te kunnen bereiken is het een noodzakelijke voorwaarde dat de criteria duidelijk, expliciet en eenduidig geformuleerd zijn.

Een nieuwe definitie

In dit artikel wordt, mede op basis van eerder gepubliceerde (waaronder bovengenoemde) onderzoeken, gepleit voor de volgende criteria op grond waarvan uitgavencategorieën als vast worden beschouwd:
1. de periodiciteit van de betalingsverplichting;
2. het niet-aanpasbaar zijn van die betalingsverplichting krachtens contract of wetgeving;
3. het niet/nauwelijks aanpasbaar zijn van het consumptievolume.
Bij het formuleren van een definitie van vaste lasten lijkt het zinvol onderscheid te maken tussen vaste lasten in enge zin respectievelijk in brede zin.

Vaste lasten in enge zin

Bij een vaste last in enge zin is er sprake van een met een bepaalde regelmaat terugkerende betalingsverplichting waarop door het individuele huishouden geen/weinig invloed kan worden uitgeoefend op korte termijn. Kenmerkend is dat bij de omschrijving in enge zin uitgavenposten zijn opgenomen waarmee ieder huishouden wordt geconfronteerd. Tot de vaste lasten in enge zin worden gerekend de woonlasten, omschreven als lasten voortvloeiend uit het kunnen beschikken over een woning; zijnde de netto huur respectievelijk de netto eigenaarslast en de lasten die rechtstreeks met de bewoning samenhangen (*IWW*, 1982).
De woonlasten schematisch weergegeven:

Lasten uit hoofde van het beschikkingsrecht over de huurwoning

kostprijs huur
− objectsubsidie

vraaghuur
+ servicekosten

bruto huur
− niet subsidiabele servicekosten

basishuur (= kale huur en subsidiabele servicekosten)
− individuele huursubsidie en/of huurgewenningsbijdrage.

NETTO HUUR

Lasten uit hoofde van het beschikkingsrecht over de koopwoning

bruto eigenaarslasten (hypotheekrente en aflossing, onderhoud, opstal- en overlijdensrisicoverzekering, onroerend-goed-belasting-eigenaarsdeel)
+ huurwaardeforfait
− fiscale renteaftrek (van hypotheekrente)
− subsidie eigen woning
+ te betalen belasting over de ontvangen subsidie

NETTO EIGENAARSLASTEN

Directe kosten van bewoning

- energie (gas, elektriciteit)
- water
- servicekosten (niet-subsidiabel)
- onroerend-goedbelasting (gebruikersdeel)
- heffingen lagere publiekrechtelijke lichamen
  - waterschapslasten
  - reinigingsrechten
  - rioolrechten
  - afvalstoffenheffing
  - zuiveringsheffing

Het Centraal Planbureau beschouwt de consumptie van woningdiensten als (grotendeels) gedwongen consumptie: de overheid bepaalt in sterke mate het prijsverloop, terwijl de volumeaanpassing inflexibel is door het bestaan van langdurige contracten (*CPB*, Onderzoeksmemoranda no. 6, 1985).

Vaste lasten in brede zin

Bij een vaste last in brede zin is er eveneens sprake van een met bepaalde regelmaat terugkerende betalingsverplichting. In vergelijking met de enge vaste lasten kan het individuele huishouden hierop evenwel relatief meer invloed uitoefenen op korte termijn; de uitgavenposten worden gekenmerkt door een grotere mate van individuele keuze en situatie. Niet alle, maar het merendeel van de huishoudens wordt geconfronteerd met de uitgavenposten die zijn opgenomen bij de omschrijving van vaste lasten in brede zin.
Hiertoe worden naast de reeds genoemde woonlasten gerekend de posten: communicatie, krediet, onderwijs, vervoer en verzekeringen.

Communicatie

Wat de categorie communicatie betreft komen de lasten uit hoofde van het bezit van radio, televisie, telefoon en krant in aanmerking. Deze lasten betreffen: kijk- en luistergeld, C.A.I. en/of kabel, abonnementskosten telefoon en krant.
De omroepbijdrage en het telefoonabonnement zijn voor ieder huishouden hetzelfde, in tegenstelling tot de overige lasten. Deze variëren per regio en/of gemeente, dan wel per krant.

Krediet

Onder krediet wordt verstaan alle niet-ingeloste en opeisbare betalingsverplichtingen. Er kan onderscheid worden gemaakt in consumenten- en leverancierskrediet. Consumentenkrediet is alle krediet voor de aankoop van consumptiegoederen of andere consumptieve bestedingen; het betreft hier persoonlijke leningen, doorlopend geldkrediet, huurkoopfinanciering, doorlopend afbetalingskrediet en krediet op de salarisrekening. Leveranciers-

krediet is elke openstaande rekening bij een postorderbedrijf, energiebedrijf, verhuurder, fiscus, winkelier, etc.
Deze kredieten dienen vroeg of laat te worden afgelost, waarbij doorgaans ook rente over het geleende bedrag wordt gevraagd.
In tegenstelling tot de overige categorieën van het brede vaste lastenpakket is het aantal huishoudens dat te maken heeft met één of meer vormen van krediet in de minderheid; dit aantal is echter de laatste jaren aanzienlijk toegenomen en zal ook naar alle waarschijnlijkheid in de nabije toekomst groter worden.

Onderwijs

Wat onderwijskosten betreft wordt niet alleen rekening gehouden met schoolgaande kinderen, maar tevens met (jong) volwassenen die enige vorm van onderwijs genieten. De kosten zullen per huishouden variëren en onder meer afhankelijk zijn van het aantal leden, de leeftijd en het type onderwijs dat genoten wordt.
Onder onderwijskosten vallen o.a. schoolbijdragen, boeken en lesmateriaal, gereedschap en materialen, excursies en uitstapjes, schoolverzekering en overige uitgaven.

Vervoer

De kosten voor vervoer zijn afhankelijk van de specifieke woonsituatie van het huishouden. Vanwege het feit dat slechts de uitgaven voor woon/werkverkeer en woon/schoolverkeer met een bepaalde regelmaat terugkeren en op korte termijn niet aanpasbaar zijn, worden deze als vaste uitgaven voor vervoer in beschouwing genomen. De kosten worden berekend op basis van het openbaar vervoerstarief, om te voorkomen dat er een vertekening ontstaat indien gekozen wordt voor een bepaald vervoermiddel bij de berekening.

Verzekeringen

Uit diverse onderzoeken (*Wiebrens*, 1981; *GSD Rotterdam*, 1983; *KK/FNV*, 1983; *van Raaij/Schortinghuis*, 1985) blijken de volgende drie verzekeringen deel uit te maken van het basispakket:
1. de particuliere aansprakelijkheidsverzekering; de premie is gerelateerd aan het verzekerd bedrag per gebeurtenis;
2. de inboedelverzekering; de premie is gerelateerd aan de waarde van de inboedel, aangevuld met de waarde van de persoonlijke bezittingen;
3. de begrafenisverzekering; de premie is gerelateerd aan leeftijd en duur.
Bij de berekening van het netto besteedbaar inkomen is reeds rekening gehouden met de ziektekostenverzekering.

Conclusie

Onderzoek naar de relatie tussen veranderingen in de manier waarop het huishoudeninkomen wordt verworven en wijzigingen in het bestedingspatroon als gevolg van een koopkrachtdaling in combinatie met stijging van de vaste lasten is wenselijk. Inzicht in de mate waarin afzonderlijke kenmerken als inkomensniveau, huishoudensamenstelling, levensfase, opleidingsniveau, urbanisatiegraad en dergelijke van invloed zijn op het consumentengedrag, en daarmee de mogelijkheden en de bereidheid van huishoudens bepalen om te reageren op een dergelijke ontwikkeling, ontbreken nog. Gezien de verwachting dat de trend van bezuinigingen zich in de nabije toekomst zal voortzetten, is het nodig dat huishoudensgroepen die het meest kwetsbaar zijn beter gelocaliseerd kunnen worden. Dit om ook als er bezuinigd moet worden, een goede afstemming van het beleid op de behoeften van huishoudens te kunnen realiseren dan wel in stand te houden.

Tot op heden zijn er geen studies verricht waarin het begrip vaste lasten op eenzelfde wijze geformuleerd is, hetgeen onderzoek op eventuele samenhang onhaalbaar maakt. Juist eenduidigheid inzake criteria en definitie van het begrip vaste lasten vormt een noodzakelijke voorwaarde voor een adequate afbakening van het onderzoeksterrein en voor daarop geënte beleidsaanbevelingen. Daartoe is in dit artikel een poging gedaan, waarbij een onderscheid is gemaakt tussen vaste lasten in enge en in brede zin.
Een probleem echter van het genuanceerd omschrijven van het begrip vaste lasten is dat het in de onderzoekspraktijk een meer gecompliceerde meting van uitgaven en inkomen vergt. Voor de gegevensverwerking zal speciale computerprogrammatuur nodig zijn die veelvuldig onderhoud vergt vanwege voortdurende wijzigingen in subsidieregelingen, tarieven, retributies en heffingen.

Literatuur

CPB, 1985. De consumptie van gezinnen in een bedrijfstakkenmodel. Centraal Planbureau, Den Haag, Onderzoeksmemoranda no. 6 p. 7.
IWW, 1982. Over woonlasten, een inventarisatie en een aanzet tot coördinatie van het beleid. Interdepartementale Werkgroep Woonlasten, Den Haag.
GSD Rotterdam, mei 1984. Minima zonder marge.
Kock, E. J. M., 1986. Vaste lasten: een lastig pakket. Stageverslag, SER, Den Haag.
KK/FNV, 1983. Koopkrachtdaling en lastenstijging in 1983 en daarna. Voedingsbond FNV/Konsumenten Kontakt, Utrecht.

Krijger, A., 1983. De consumptieve gevolgen van arbeidstijdverkorting, Stichting Nederlands Economisch Instituut, Rotterdam.
Krijger, A., 1982. De invloed van de inflatie op de consumptie. NEI, SWOKA Onderzoeksrapporten nr. 10, Den Haag.
Nibud, juni 1984. Studierapport inzake bestedingsmogelijkheden van huishoudens met een minimum inkomen + Annex. Den Haag.
Van Praag, B. M., 1984. Vergrijzing zorgt voor bestedings-aardverschuiving. In: Adformatie, nr. 11, maart 1984.
Van Raay, W. F. en R. A. Schortinghuis-Sprangers, 1985. Rondkomen of tekortkomen. Erasmus, Rotterdam.
Wiebrens, C. J., 1983. Atlas van de minima; over mensen met een (te) klein inkomen. De Hoestink, Amersfoort.

Summary

Until recently no studies were carried out in which the concept of fixed charges had been formulated in one and the same way, which made research on a possible relationship impracticable. Unequivocal criteria and defenition of the concept of fixed charges forms an essential condition for an adequate delimitation of the field of research and policy-recommendations. For that purpose an attempt has been made in this article to redefine fixed charges; a distinction is made between fixed charges in a narrow and in a broad sense.

Correspondentieadres

Ir. E. J. M. Kock, D. G. Diensten, Midden- en Kleinbedrijf en Ordening, Laan van N.O.I. 123, 2500 EC, Den Haag.

SIGNALEMENT

C. W. Visser en de Wageningse Huishoudkunde

M. P. Mazeland, 1986. C. W. Visser en de Wageningse Huishoudkunde. Prijs *f* 9,– (excl. verz.k.). Schriftelijk te bestellen bij: Vakgroep Huishoudkunde Landbouwuniversiteit, postbus 8060, 6700 DA, Wageningen, binnen 14 dagen na verschijnen van dit blad.

In de 25 jaar dat professor C. W. Visser de studierichting Huishoudwetenschappen initieerde en vorm gaf, is veel van haar werk ongepubliceerd gebleven. Dit rapport bevat een analyse van het bij de Landbouwuniversiteit beschikbare materiaal van haar hand. Het volgt de ontwikkelingen van de (Landbouw) Huishoudwetenschappen vanaf 1950 tot haar overlijden in 1977. De analyse van het materiaal strekt zich uit over drie terreinen:

Huishoudkunde – huishoudwetenschappen

Een overzicht van de ontstaansgeschiedenis, doel en opzet van de studie, de ontwikkelingen van het vak en relatie tot opleidingen.

Huishoudkunde – toegepaste wetenschap

De fundamentele wetenschappen waarop wordt gesteund; het toegepaste karakter en de benaderingswijze van het object van studie.

Aandachtsvelden naar onderwerp of type huishouden

Leiding en beheer van de huishouding, huishoudelijke arbeid, tijdbesteding, apparatuur, huishoudbudget, consumentenproblematiek, voorlichting, functie van huishouden en huishouding, de positie van de huisvrouw, plattelandshuishoudingen.

Samenwerking tussen verzorgingstehuizen en verpleeghuizen

Gonnie ten Haaft, 1986. Samenwerking tussen verzorgingstehuizen en verpleeghuizen. Doctoraalscriptie, 33 p., prijs *f* 7,85 (excl. verz.k.). Te bestellen bij het Centraal Magazijn, De Dreyen 4, 6703 BC, Wageningen, o.v.v. nr. 06-13-3907.
In de adviezen aan de minister over samenwerking tussen verzorgingstehuizen en verpleeghuizen ontbreekt de stem van diegenen waar het in feite om gaat: de hulpbehoevende ouderen. Via vijf interviews met ouderen is in deze scriptie getracht hier een eerste indruk van te krijgen. Verder wordt een beeld gegeven van de situatie in Nederland op dit moment: demografische ontwikkelingen, het bestaande aanbod van verpleeghuizen en verzorgingstehuizen, en taak en functie hiervan. Ook komt het overheidsbeleid op dit terrein aan de orde en de door diverse instanties uitgebrachte adviezen naar aanleiding van de adviesaanvrage van de minister inzake samenwerking.

Het zit in de computer

Een videoproduktie over vrouwen die werken met computers, van bank tot boerderij.
Gemaakt door het Stoute OOg, in opdracht van de Stichting Vrouwen en informatica.
Duur: 31 minuten.
Verhuur: Cinemien, (020) 279501/238152; VHS *f* 50,–.
Verkoop: Landelijk Centrum voor Vrouwen en Informatica, WG-plein 250, 1054 SE Amsterdam; VHS *f* 250,–, andere systemen dan VHS in overleg.